

آشنایی با مبانی طب ایرانی

مزاج آدم‌ها را بشناس

زهرا نیک اختر
کارشناس طب سنتی
دانشگاه علوم پزشکی مشهد

امیر پرویز توسلی
مدیر پشتیبانی معاونت توسعه
دانشگاه علوم پزشکی مشهد

مجید جعفری نژاد بجزستانی
معاون فنی مرکز بهداشت استان
دانشگاه علوم پزشکی مشهد

اهداف آموزشی

امید است خوانندگان محترم پس از مطالعه این مطلب:

- ضرورت آشنایی با طب ایرانی را بیان کنند.
- امور طبیعی در طب ایرانی را توضیح دهند.
- منظور از ارکان چهارگانه را شرح دهند.

مقدمه

سازمان جهانی بهداشت در سال ۱۹۷۸ طی بیانیه آلماتا استفاده از دانش طب سنتی و بهره‌گیری از فناوری مناسب و مقرون به صرفه، حفظ و ارتقا و گسترش درمان‌ها و شیوه‌های طب سنتی متناسب با شرایط هر کشور را توصیه کرده است. طب سنتی واژه‌ای عمومی است که به انواع طب‌های سنتی مانند طب چینی، آیورودای هند و طب یونانی و انواع طب‌های بومی گفته می‌شود. درمان‌های طب سنتی شامل دارو درمانی مثل استفاده از گیاهان دارویی، اجزای حیوانی و معدنی و روش‌های غیردارویی مانند طب سوزنی، ماساژ و درمان‌های روحی روانی است. در کشورهایی که خدمات پزشکی در آن‌ها بر پایه طب مدرن استوار است، واژه طب مکمل یا طب جایگزین به جای طب سنتی به کار می‌رود.

طب سنتی در ایران

مبانی طب ایرانی

طب ایرانی همچون سایر مکاتب طبی و نیز طب نوین دارای دیدگاه فلسفی، ساختار و مبانی است که ساختار به شکل خلاصه در تصویر یک آمده است. دانش پزشکی در طب ایرانی به دو بخش طب نظری و طب عملی تقسیم می‌شود.

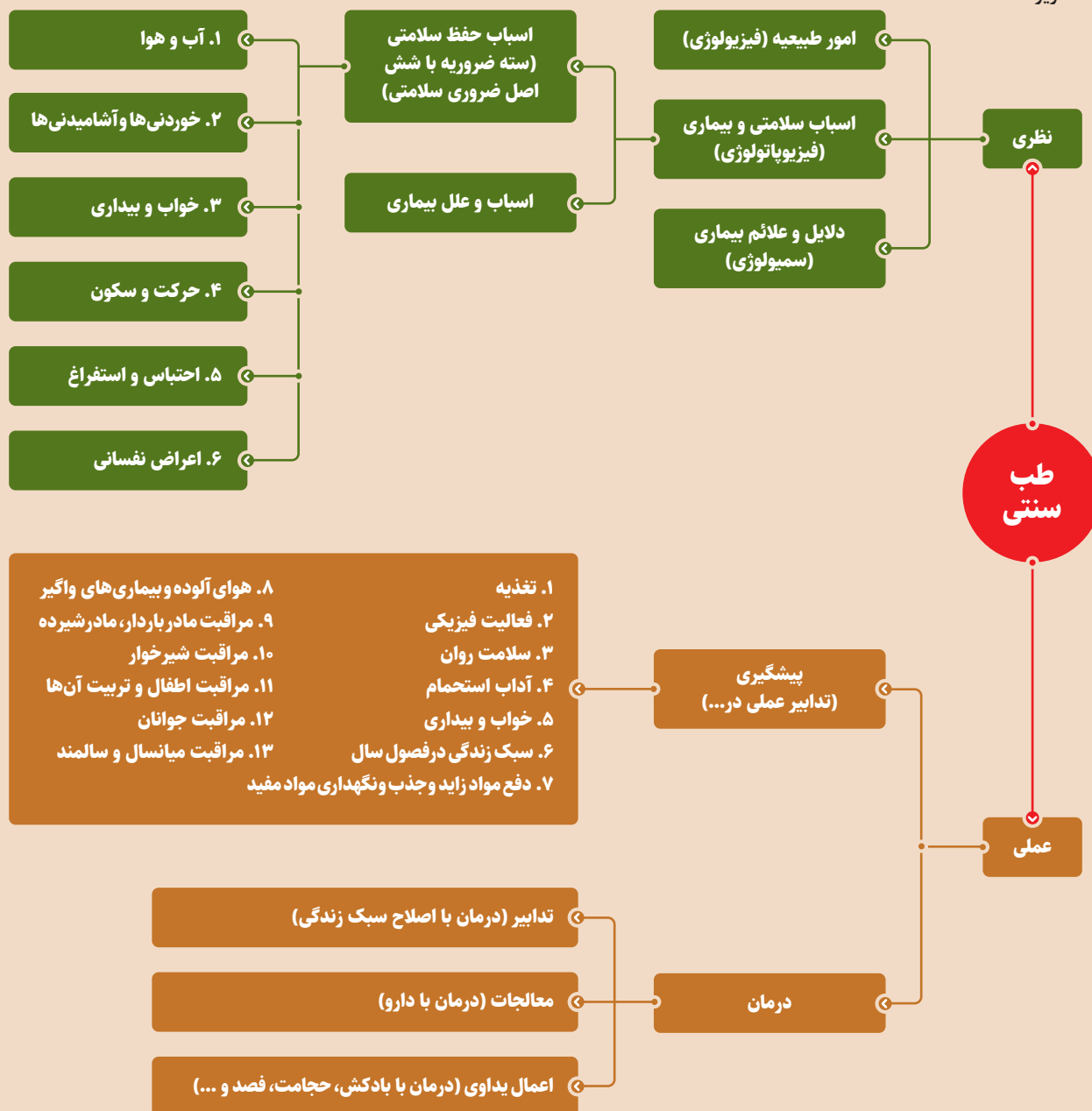
- **طب نظری:** بررسی چگونگی عملکرد طبیعی و تغییرات بدن انسان تحت عنوان امور طبیعی (مشابه فیزیولوژی در طب نوین)، عوامل مؤثر بر سلامتی یا بیماری تحت عنوان اسباب سلامتی و بیماری (مشابه فیزیوپاتولوژی در طب نوین) و علایم و نشانه‌های بیماری تحت عنوان دلایل و علایم (مشابه سمیولوژی در طب نوین) است.
 - **طب عملی:** روش‌ها و راهکارهای عملی برای حفظ سلامتی و پیشگیری از بیماری‌ها و درمان آن‌ها، متشکل از سه بخش درمان با اصلاح سبک زندگی، درمان با دارو و درمان با اعمال یدای (دستی) مانند بادکش، حجامت، زالو و ... است.
- در این مقاله بخشی از امور طبیعی از این ساختار به‌طور خلاصه ارائه و در مقالات بعدی به مرور درباره بقیه اجزای ساختار بحث خواهد شد.

این مکتب طبی ریشه ده هزارساله دارد و انسان را فقط از بعد مادی نمی‌نگرد بلکه به ابعاد دیگر وجود او نیز توجه دارد. پزشکان و دانشمندان بزرگی مانند ابن سینا با نگارش کتاب‌های ارزشمند، این میراث عظیم را برای ما به یادگار گذاشته‌اند. امروزه نیز تمایل مردم به استفاده از روش‌های طب سنتی زیاد است اما آگاهی جامعه به دلیل گسترش طب نوین مطلوب نیست و گاه تصورات اشتباهی در مورد روش‌های درمانی آن وجود دارد که زمینه فرصت طلبی و سوداگری عده‌ای را فراهم می‌کند؛ لذا آشنایی با اصول طب سنتی و آموزه‌های برگرفته از منابع معتبر این مکتب طبی برای کارکنان مراقبت‌های بهداشتی ضرورت دارد در همین راستا سعی خواهد شد سلسله مقالاتی با موضوع طب ایرانی تدوین شود.

در ایران از سال ۱۳۹۶ با ابلاغ مدیر کل دفتر طب ایرانی و مکمل وزارت بهداشت و با نظر صاحب‌نظران واژه «طب ایرانی» جایگزین «طب سنتی» شد.

تاریخ پزشکی ایران زمین را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد:

- **دوره اول از عصر پیش اوستایی و اوستا تا ظهور ساسانیان:** مهم‌ترین رویداد علمی این دوران احداث دانشگاه‌ها در زمان پادشاهی ماد و هخامنشی است و متأسفانه غیر از نوشته‌های پراکنده در اوستا و تعدادی از کتاب‌های یونانی مدرک مستندی از این دوران به دست نیامده است.
- **دوره دوم از آغاز تا انقراض دوره ساسانی:** آثار به‌جامانده از این دوران معرف دانش پزشکی ایرانیان است. تأسیس بیمارستان جندی شاپور از رویدادهای مهم تاریخ پزشکی این دوره است، همچنین تاریخ‌نویسان دوران خسرو انوشیروان را دوران انقلاب علمی و ادبی ایران باستان نامیده‌اند.
- **دوره سوم از آغاز اسلام تا عصر حاضر:** در دوره اسلامی دانشمندان فراوانی از ایران زمین برخاستند؛ به طوری که ایران دوره اسلامی با هیچ دوره‌ای قابل مقایسه نیست. دانشمندان بزرگی چون ابن سینا و رازی با نبوغ خود انقلاب بزرگی در دانش پزشکی ایجاد کردند.

امور طبیعی در طب ایرانی

طبیعت در معنای متداول امروزی به مفهوم آفریده‌های خداوند از دشت و کوه و جنگل و دریا و ... است، ولی در طب سنتی ایرانی به مفهوم قوه تدبیر کننده بدن و مفاهیم فرعی دیگر به کار می‌رود. امور طبیعی (مشابه اصطلاح فیزیولوژی امروزی) که بخشی از دانش نظری طب است به اموری اطلاق می‌شود که وجود قوام و حفظ

کمالات بدن انسان بر آن‌ها مبتنی است یا اموری که به وجود آمدن و تعادل انسان به وجود آن‌ها بستگی دارد و شامل هفت بخش است:

۱. ارکان ۲. مزجه ۳. اخلاط ۴. اعضاء ۵. ارواح ۶. قوا ۷. افعال

در این مقاله بخش اول از امور طبیعی یعنی ارکان به اختصار توضیح داده شده است.

ارکان چهار گانه

در مکتب طب ایرانی همه موجودات از چهار ماده اولیه تشکیل شده اند که به آن‌ها رکن یا عنصر می‌گویند و مجموع آن‌ها را ارکان می‌نامند. این چهار رکن اولیه عبارتند از: آتش، هوا، آب و خاک. این ارکان البته با آتش، هوا، آب و خاک واقعی که در دسترس ماست متفاوتند، اما به دلیل شباهت خصوصیات هر یک از آن‌ها با انواع واقعیشان به این شکل نامگذاری شده‌اند. به بیان دیگر، این ارکان چهارگانه ذرات و مواد بنیادین تشکیل دهنده موجودات جهان هستند که در بدن هریک از ما با مقادیر متفاوت وجود دارند. هر یک از این ارکان خصوصیات و ویژگی‌های خاصی دارند. از نسبت ترکیب این عناصر یا ارکان با هم مزاج تمام موجودات تعیین می‌شود.

- آتش نماد گرمی و خشکی است. آتش نفوذ و سرعت زیادی دارد بنابراین کسانی که در بدن آن‌ها رکن آتش بیشتر از ارکان دیگر است افرادی فرز و چابک هستند و کارهایشان را به سرعت انجام می‌دهند.
- هوا دارای دو ویژگی گرمی و تری است. تری به معنای خیس بودن نیست بلکه قابلیت شکل پذیری و انعطاف را تری می‌نامند. عملکرد هوا ایجاد فاصله بین اجزای جسم است. کسانی که در بدن شان رکن هوا بیشتر از سایر ارکان وجود دارد استخوان بندی درشت تری دارند.
- آب سرد و تر است. آب قابلیت شکل پذیری و انعطاف دارد و از طرفی سردتر از هوا است. کسانی که در بدنشان رکن آب بیشتر از ارکان دیگر است در مقابل شرایط مختلف سخت‌گیری نکرده و انعطاف‌پذیری بیشتری دارند.

امروزه نیز تمایل مردم به استفاده از روش‌های طب سنتی زیاد است اما آگاهی جامعه به دلیل گسترش طب نوین مطلوب نیست و گاه تصورات اشتباهی در مورد روش‌های درمانی آن وجود دارد.

- خاک سرد و خشک است. خشکی خاک سبب پایداری آن می‌شود از این رو آن‌ها که در بدن شان رکن خاک بیشتر از سایر ارکان است وقایع را دیرتر فراموش می‌کنند.

نتیجه گیری

- سازمان جهانی بهداشت احیای طب سنتی کشورها و استفاده از روش‌های درمان ساده و مقرون به صرفه بیماری‌ها را توصیه کرده است.
- طب ایرانی مکتب علمی گسترده و ریشه دار است و دانشمندان بزرگی چون ابن سینا و رازی با نبوغ خاصی در گسترش، توسعه و معرفی این طب به جهانیان تلاش بسیار کرده اند و اکنون ما وارث این یادگار چند هزار ساله هستیم.
- تمایل جامعه به استفاده از این روش‌ها در چند سال اخیر افزایش یافته است.
- لذا آشنایی کارمندان شاغل در مراکز خدمات جامع سلامت با اصول این مکتب طبی ضروری به نظر می‌رسد.

منابع

- غفاری فرزانه، ناصری محسن، خدادوست محمود. طب سنتی ایران و دلایل لزوم احیا و توسعه آن. طب و تزکیه، ۱۳۸۹: ۱۹(۳): ۶۳-۷۱
- سراج الدینی محمدفرید. گیاه‌درمانی و پزشکی در ایران باستان. تاریخ پزشکی، ۱۳۸۹: ۲(۲): ۱۱-۳۳
- ناصری محسن رضایی زاده حسین چوپانی رسول انوشیروانی مجید. مروری بر کلیات طب سنتی ایران. چاپ هشتم. تهران: طب سنتی ایران: ۱۳۹۲
- مقیمی مریم، فقیهی فرشته، جعفری ناهید، ثنایی هستی. آشنایی با مبانی طب ایرانی و اصول سالم زیستن. چاپ اول. تهران: المعی: ۱۳۹۵
- عقیلی خراسانی محمد حسین، خلاصه الحکمه. چاپ اول. قم: اسماعیلیان: ۱۳۸۵